

BİNGÖL'DE KONUŞULAN ZAZACA ATASÖZLERİNE ÇEVRE KÜLTÜRLERİN ETKİSİ

Burçin ASNA*

Özet

Zaza halk edebiyatı ürünlerinden olan “*atasözleri-vateyê verênan*” nesilden nesile halk ağzında dolaşan, birtakım gerçekleri kısa ve öz bir şekilde ifade eden özlü sözlerdir. Zaza edebiyatının kültürel ve dil zenginliğini yaptığımız araştırmalarla ortaya çıkarıp, “Zaza atasözleri” konu olarak makalemizde yer almıştır. Kültürel ve dilsel zenginliklerin gelecek nesillere aktarılmasında görev alan atasözlerinin, Ortadoğu coğrafyasında nasıl konuşulduğunu ve komşu kültürlerin birbirlerinden nasıl etkilendiklerini “*atasözleri-vateyê verênan*” konu başlığı altında karşılaştırmaya dayalı olarak çalışmamızda araştırdık. Zaza atasözlerinin; Zaza dili ve edebiyatında nasıl yer aldığını, çevre kültürlerden ve dillerden nasıl etkilendiğini araştırıp çalışmaya konu olan atasözlerinin, yapılan derlemelerle kayıt altına alınması temel amaçtır. Zaza dilinin kültürel zenginliğini derlemelerle ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, Zaza atasözlerinin komşu dillerden nasıl etkilendiğini ve bu etkilenmelere rağmen sözlü kültür ortamındaki zenginliğini nasıl koruduğunu makalede açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeleri: atasözü, Bingöl, Zaza kültürü, vecize, sözlü edebiyat

THE INFLUENCE OF THE NEIGHBOURING CULTURES ON THE PROVERBS IN BINGOL ZAZAKİ

Abstract

The products of Zaza folk literature, proverbs “*vateyê verênan*” are wise old sayings that express a number of facts in a concise way, and transferred from generation to generation. The cultural and linguistic richness of Zazaki Literature are made explicit through an investigation of “*the Zazaki proverbs*”. This study investigates the proverbs, which are the means of cultural and linguistic transfer from generation to generation, via a comparative method focusing on how they are used in the Middle East geography and how the neighboring cultures influence one another. This study aims to explore how proverbs are used in Zazaki language and literature, how they are influenced by the neighboring cultures, and to record the proverbs which were collected and compiled during our research. We try to demonstrate that Zazaki folk literature has been mostly built at the heart of the proverbs and explain how Zazaki proverbs are influenced by neighboring cultures.

Key Words: proverbs, Bingol, Zaza culture, saying, oral literatures

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, [burcinasna@gmail.com]

Giriş

Toplumların ortak düşünce ve duygularını yansıtan, insanlara yol gösteren, didaktik nitelikteki anlamlı söz dizisine “atasözü” denir. Atasözleri, geniş halk topluluklarının yüzyıllar boyunca yaşamış oldukları deneyimleri yansıtmaktadır. Bir toplumu çok yakından tanımak istiyorsak o toplumun atasözlerine bakmak gerekmektedir. Çünkü atasözleri bir toplumu en iyi şekilde anlatan kısa ve öz sözlü anlatımlardır. Şükrü Elçin bu konuda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “Bazıları, fıkra, hikâye, masal ve tabirlerden doğan bu mahsullerin (atasözlerinin) kaynaklarını bulmak oldukça müşkül bir iştir. Mukaddes kitaplardan-Tevrat, İncil, Kuran vb. –edebî eserlere ve yapılmış tecrübelerine vb. kadar mukayeseli etütlere ihtiyaç gösteren ayrı menşeli sözlerdir.”¹ Atasözlerinin bir diğer tanımını da TDK şöyle vermektedir: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak kısaca söylenmiş ve halka mal olmuş öğüt, darb-ı mesel.”² Atasözleri, bir milletin müşterek değer yargılarının en keskin ifadeleri olup, edebiyatta yerlerini almışlardır. Ö. Çobanoğlu'nun ifadesiyle: “Atasözleri tarihî, geçmişin bir aynasıdır. Tarihî ve kültürün aynasıdır, çünkü atasözleri tarihî içinde, tarihle beraber doğmuş, onunla beraber gelişmiş ve onunla beraber zamanımıza ulaşmıştır ve geleceğe doğru yol almaktadır.”³

Toplumların kültürel zenginliğinin aynası olan atasözleri, bütün kültürlerde bulunan bir edebiyat ürünüdür. Günümüzde “atasözleri” olmayan toplum bulamazsınız. Çünkü dil nasıl bir iletişimin zorunluluğu olarak doğmuşsa, atasözleri de kültürün içinde iletişimin sonucu olarak doğmuştur. Her toplumun atasözleri kendi ulusal benliğinden izler taşımaktadır. Atasözlerinde o ulusun düşüncelerini, yaşayışlarını, inançlarını görmekteyiz. A. Aksoy'un dediği gibi: “Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliğin, hayallerindeki genişliğin, duygularındaki inceliğin en belirgin örnekleridir. Bu sözler, derin felsefelerden başka, güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, kesin taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır.”⁴

Toplumların yaşayış tarzlarını, sıkıntılarını, gelenek göreneklerini ve kültürünü nesilden nesle aktaran bu sözler, neredeyse insanlığın var oluşuna kadar uzanan geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Bu

1 Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı'na Giriş*, Akçağ Yay., İstanbul, 1998, s.114.

2 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1988, s.340.

3 Özkul Çobanoğlu *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınevi, İstanbul, 2000, s.84.

4 Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler*, Türk Dil Kurumu Yay., İkinci Baskı, Ankara, 1970, s.18.

konuda ilk yazılı örneklere, Sümer metinlerinde rastlandığı bilinmektedir.⁵ Eski Yunan uygarlığında, atasözlerini Yedi Bilge'nin söylediğine inanılmış ve bu sözler tapınaklara yazılmıştır.⁶ Günümüze ulaşan en eski atasözü derlemeleri Eski Mısır'a aitken Hindularda ise kabul edilen ilk atasözleri, Kutsal metinlerde yer alan, "Sutralar" (atasözleri) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa ve öz oluşu yüzünden hitabet sanatının vazgeçilmez süslerinden sayılmıştır.⁷ Tüm dünyada ulusların atasözlerinin benzerlik göstermesi ve pek çoğunun müşterek kullanılması ise siyasî, sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik açıdan yüzyıllar boyunca karşılıklı etkileşim içinde olmalarının bir sonucudur.

İslamiyet'in kabulüyle Kürtler, medeniyet dili olarak Arapça'yı kabul etmiş edebiyat dili olarak Farsça'nın etkisinde kalmıştır. Bu durum İslamiyet'in kabulü ile Zaza atasözlerine yenileri eklenmiş, Arapça ve Farsça'nın etkisi günden güne artmıştır. İslam ülkelerinde doğan yeni sözler kültür alışverişi ile atasözleri aracılığıyla yayılmaya devam etmiştir. Zaza edebiyatında bu deyişler daha çok mesel ya da vecize olarak değer görmüştür.⁸ Atasözü, kelime olarak Arapça "mesel"⁹ ibret alınacak söz anlamında kullanılmıştır. Bugün ise daha çok atasözü anlamında kullanılan mesel, özdeyiş karşılığında da kullanılmıştır.¹⁰ Atasözleri, İran dilinde "pend",¹¹ Arap dilinde "mesel"¹² olarak yer almıştır. Eskiden kullanılan mesel sözcüğü yerine, daha sonraları "darb-ı mesel"¹³ sözü kullanılmaya başlanmıştır. Son olarak Zaza dilinde kelime olarak atasözlerine "vatêye verênan"¹⁴ denmektedir.

Kadim toplumların asırlarca kültür ve dil imbiğinden geçirerek ortaya koydukları atasözleri, dil ve anlam yönüyle hem öğretici hem de kültürel zenginlik olarak kendisini var kılmıştır. Bu çalışmaya konu olan Zaza dilinin atasözlerini, çevre kültürlerden nasıl etkilendiğini araştırdık. Farsça, Arapça ve Türkçe dillerindeki atasözlerini karşılaştırmaya tabi

5 Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Kocabalı Yay., İstanbul, 2009, s.15.

6 A.Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1972, s.9.

7 Gökhan Yılmaz, *Erken Dönem Türk Düşüncesinde Zaman Kavrayışı*, Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi, S: 7., Mart 2005, s.2.

8 Şevki Koca, *Bektaşılık ve Bektaşî Dergahları*, CEM Vakfı Yay., İstanbul, 2005, s. 29-67.

9 Numan Yazıcı, *Arapça -Türkçe Atasözleri*, Rağbet Yay., İstanbul, 2003, s.2.

10 Jean Poul Dumont, *Antik Felsefe*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.54.

11 Ömer Okumuş, *Türkçe-Farsça Atasözler ve Deyimler*, Atatürk Ün. Yay., Erzurum, 1989, s.17.

12 Numan Yazıcı, *a.g.e.*, s.28.

13 Ferit Develioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993, s.166.

14 *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)- Tirkî*, Vate Yayınları, İstanbul, 2009, s.549.

tutarak bu etkilenmişliği makalede inceledik. Zaza dilinde atasözleri aracılığıyla kültürel ve dilsel aktarımların gerçekleşmektedir. Zaza toplumunun geçmişinde toplumsal ve siyasal kırılmalar; Zaza dili ve edebiyatının tamamıyla sözlü edebiyattan beslenerek edebî bir gelişim gösterdiğini bizlere göstermektedir. Zaza dilinde atasözlerine genel olarak “*vateyê verênan*”¹⁵ denildiğini bizlerin de atasözlerinden hareketle unutulmaya yüz tutmuş Zaza kültürünü incelemeyip, Bingöl ili ve çevresinde 1200 civarında atasözü derlemesi yaptık. Zaza dilinin atasözleriyle ne kadar zengin bir atasözü geleneğinin olduğunu çalışmamızda gördük. Zaza dilinin ses ve anlam zenginliği, aile, doğa, eğitim, inanç ve ahlak başlıklarında atasözü örneklerini onar sayı olarak belirleyip, Zaza atasözlerinin çevre kültürlerle nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu makalemizde karşılaştırmaya dayalı olarak inceledik.

Zaza dilinin etimolojik köklerinin ne olduğu sorusunu sorduğumuz zaman bu köklerin İran'a uzanması, Zaza dilinin İranî diller içerisinde sınıflandırılması, Zazaca'nın bu dil ailesinin kuzeybatı koluna mensup oluşu bu dilsel ve tarihsel birlikteliğe işaret etmektedir. Zaza dilinin İran'da 46 dille akrabalığının oluşu¹⁶ ve İslamiyet'in kabulü ile Zaza dilinin çevre kültürle sıkı bir dil ve kültür birlikteliğinin olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın iskeletini oluşturan dilsel karşılaştırmanın en önemli dayanağıdır. Zaza dilinin, İranî dillerle akrabalığının oluşunu destekleyen ilk bilgi 8. yy. İran'da Goranî dilinde yazılan bir şiirin¹⁷ Zaza diliyle olan kelime benzerliğinin oluşudur. Ayrıca Zerdüş inancının İran'da asırlarca kabul görüp ve bu dinin kutsal kitabı olan “*Avesta*”nın Zazaca ile olan kelime benzerlikleri dikkat çekicidir. Sözlük kullanmadan anadiline hâkim bir Zaza'ya bu kitabı okuttuğunuz zaman kelimeleri anladığını görürsünüz. Zaza dilinin kelimelerinin en eski formlarının nasıl olduğunu ve Zaza dilinin köken olarak nasıl ortaya çıktığını göstermesi bakımından bu kitap önemlidir. Kürt tarihinin en önemli kitaplarından olan Şerefname'de Zazaları Kirmanclar (Dimili, Dünbeli, Kird, Zaza, Kirdaski) Kürt olarak¹⁸ gösterilmektedir.

Zazaca'ya köken olarak en yakın olan Kuzeybatı İran'da konuşulan Goranice'nin¹⁹ yazılı ve sözlü kaynaklarının incelenmesi de gerekmektedir.

15 Zazaca atasözlerine “*vateyê verênan, qise verînün, vatê verînün, qal verînün*” denmektedir.

16 I.M. Oranski, *Tarihin Işığında Yatan İran Dilleri*, Moskova, 1979, s.166.

17 Malmisanj, *Kird, Kirmanj, Dimili ve Zaza Kürtleri*, Deng Yay., İstanbul, 1996, s.16.

18 Serefxan, *Şerefnâme*, (Çev. Celal Kabadayı), Yaba Yay., İstanbul, 2007, s.41.

19 Oscar Mann, *Kurdish Persich Forschungen Mundarten Guran*, Berlin, 1907, s.44.

Kürtçe yazılan ilk eserler 8. yy. bu dilde örneklenmiş ve Baba Tahir'den el-Herîrî'ye kadar ilk dönem sanatçıları bu dilde ilk eserlerini yazmışlardır.²⁰ Bizler de Zazaca'nın bu dilsel ve kültürel zenginliğini ortaya çıkaracaksa, Zaza dilinin köken olarak Goranice ile olan dil ve kültürel akrabalığını araştırmak durumundayız. Bu akrabalık bizlere Zazaca'nın ilk dilsel birlikteliğinin ipuçlarını vermekte ancak bu konu araştırmaya muhtaç bir alan olarak durmaktadır.²¹

Zaza dili ve edebiyatı yazılı edebiyat örneklerini ilk olarak 1856 yılında Rus ordusuna esir düşen üç Zaza'nın hikâyelerini üç cilt halinde örnekleyen Peter Lerch'in textlerinde görmekteyiz.²² Daha sonra Zaza edebiyatının yazılı örnekleri XIX yüzyılın başında "Mewlîd" geleneği ile ortaya çıkmıştır. Başta Maleyê Xasî, sonraları Usman Efendiyo Babij, Mela Mihemed Elî Hûnî, Mela Kamil Puexî, Mela Mehemedê Muradan, Mela Mehemed Demirtaş'a ait divanıdır. Bu bilgiler ışığında Zaza dili ve edebiyatında zengin bir "mevlîd" geleneği bulunmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Zazaca'nın kadim toplumlarla dil ve kültür birlikteliğinin olduğu bir gerçektir. Özellikle son yıllarda 400-500 kitabın yirmi otuz yıl gibi kısa bir sürede yazılması gelecek için bizleri umutlandırmakta bu durum Zazalar'da kültürel geleneklerinin ne kadar güçlü olduğunu bizlere göstermektedir. Ayrıca makalede örneklenen atasözleri, Zazaların millî kültürünü yansıtan en önemli edebî ürünleri olup Kürtçenin lehçelerinden olan Kirdkî, Zazakî lehçesiyle yazılmış²³ ve Bedirxan alfabesiyle örneklenmiştir.²⁴

1. Zaza Dilinin Gelişimi Ve Çevre Kültürlerin Zazacaya Etkisi

Toplumlar arasındaki ilişkilerde, dillerin birbirini etkilemesi doğal bir süreçtir. Yeryüzünde dillerin oluşumundan bu yana diller arasında bir etkileşim söz konusudur. Bir arada yaşayan veya komşuluk ilişkisi içerisinde bulunan toplumların en eski dönemlerden bu yana aralarında kurdukları ilişkiler sonucunda birbirini etkiledikleri bilinmektedir. Bu ilişkilerin başında ticarî ilişkiler, savaşlar, göçler, felaketler vb. gelmektedir.

20 Joyce Blau, *The Kurdish Language and Literature*, Paris, 2003, s.74.

21 Bu konu çalışma sınırını aştığından ileriki bir zamanda ayrı bir çalışma olarak değerlendirilecektir.

22 Peter Lerch, *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldaer*, Rusya Bilimler Akademisi, St Petersburg, 1857, I, XXI.

23 Kemal Badıllı, *İzahlı Kürtçe Grameri*, Med Yay., İstanbul, 1965, s.45.

24 Hêvî Dergisi, S: 1, Paris,1983, s. 67.

Atasözleri de, toplumların kültürel değerlerini birbirine sunarak tarihsel, kültürel ilişkiler sonucunda, birbirlerine bu kültürel unsurları aktarılmasında rol alan kültürel unsurlardandır. Başta İran Fars, Arap etkilerini gösteren *Zaza* atasözlerini seçerek bu etkilenmişliğin nasıl olduğunu çalışmamızda aşağıda verilen örneklerle saptamak istedik. *Zaza* edebiyatının yaklaşık bin yıl gibi uzun bir sürede eser vermediğini düşünürsek çevre toplumların eserlerine bakarak *Zaza* dili ve edebiyatının nasıl bir gelişme gösterdiğini anlayabilmekteyiz. Kimi atasözlerimiz, bu dillerdeki atasözleriyle aynı kelime ve anlam benzerliğiyle yer almıştır. Bu dillerde konuşulan atasözlerinde kullanılan zamanlar geniş zaman ve emir kipinde örneklenmekte ve çeviri yoluyla biçim bakımından farklılıklar yaşansa da birçoğu aynı ifadelerle örneklenmiştir. Kalıplaşmış ifadeler olan atasözlerinde, bu biçimsel yapılar kolay kolay değişmemekte ve günümüze kadar farklı dillerde söylenilse de anlam ve biçim olarak atasözleri kendisini muhafaza etmiştir. Bozulmamalarının bir sebebi de atasözlerindeki sanatlı söyleyişlerdir. Mecaz, mübalağa, kinâye, intak, cinâs, teşbih ve tezat sanatları yaygın olarak kullanılmıştır. Gelenek, inanç, din ve kültür bağlamında atasözleri müşterek konularda belli kavram ve sözcüklerle ifade edilmişlerdir.

2. Zaza Dilindeki Atasözlerinin Konu Sınıflandırması

Atasözleri bir toplumu yansıtan aynaya benzer. Toplumla ilgili olan her şeyi, gelenekler, görenekler, meslekler, inanç, doğa, aile ve akrabalık ilişkileri, halkın tüm yaşam biçimi atasözlerine yansımaktadır. Bu nedenle atasözleri toplumun psikolojisi ve bir ülkenin sosyolojik yapısını incelemek için son derece önemli bir kaynaktır. Öncelikle *Zaza* atasözleri, kendi toplum yapımızı rahatça inceleyebilmemizi sağlayan büyük bir hazinedir. Elimizde *Zaza* diline ait kaynakların az oluşu bizleri sözlü edebiyat geleneğine itmekte ve bu alanda veriler almamıza önayak olmaktadır. İcat edilen bu atasözleri, birkaç kişinin değil tüm toplumun ortak görüş, düşünüş ve inanç biçimini yansıtmaktadır. Ne yazık ki *Zaza* atasözleri bu bakımından henüz yeterince incelenmemiştir. Bu alanda yeni yeni araştırmalar olup konularına ve biçimlerine göre *Zaza* atasözlerini sınıflandırarak bu alanda sosyolojik ve psikolojik tahlillere gidilmelidir.

2.1. Aile

Akraba, yakın aile anlamına gelmektedir.²⁵ Zazalar, özellikle aile ilişkilerinde akrabalığa çok önem vermiş ve bu hassasiyeti atasözlerine yansıtmış bir toplumdur. Toplumun en önemli kurumu olan “*ailenin*” korunması gerektiği Zaza atasözlerinde her zaman telkin edilmiştir. Aile içi ilişkilerden tutun da birlik beraberliğe kadar akrabalık ilişkileri, Zaza atasözlerine yansımıştır. Zazalarda aile ilişkilerinde aileye sadakat ön plandadır. Bunun en önemli nedeni Zazaların aileye verdiği önem; anne, babaya, kadına, çocuğa gösterdiği sevgi ve saygıdır. Çünkü aile, sosyolojik açıdan toplumun çekirdeğidir. Bu çekirdek sağlıklı kurulmazsa toplum da sağlıklı olmaz.²⁶ Özellikle kadına gösterilen saygı aile yapısının sağlam olmasına sebep olmuştur. Bu kıymet Kürt, Fars, Arap ve Türk toplumlarında benzerlikleri daha çok örneklemekte kadın evin direği olarak atasözlerinde yer almakta ve erkeğe toplumda saygınlık kazandıran kişinin “*kadın*” olduğunu atasözleri örneklemektedir.

2.1.1. Zazaca

Cini ya xirab rešta bedilnen a; mişag xirab vaşturî bedilnen u.: Beceriksiz kadın çıkırcık değiştirirken; beceriksiz rençber orak değiştirir.

Bûn dadî ra, kêna bîyer.: Anasına bak kızı öyle al.

Cinîya gjîkin xwi ra rind a.: Kadın saçıyla güzeldir.

Cini bê cûmêrd zê buestûn bê pêrcîn a.: Erkeksiz kadın, çeperi olmayan bostana benzer.

Cûmêrd azmûnu, cinî erd a.: Erkek gökyüzü gibidir, kadın da toprağa benzer.

Warza hol, şin xal.: İyi yeğen, dayısına çeker.

Wirisnî bira zê wirisnîyê cinavur a.: Kardeşin gölgesi kurdun gölgesi gibidir.

Zewaj, gual a bê qum a ti kot de, hîn ti neşkên vêj.: Evlilik, dipsiz göle benzer, bir düştün mü bir daha çıkamazsın.

Qatir ra vat bay ti kûm? Vat: Xal mi astuar u.: Katıra sormuşlar baban kim? O da cevap vermiş: Dayım nasılsa attır.

25 Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul, 2010, s. 21.

26 A. Topçu, *Ahlak*, Dergah Yay., İstanbul, 2005, s. 183.

Cinî ya holi d' wasfê cûmerdûn esên.: İyi kadında, erkeklerin vasıfları gözükür.

2.1.2.Kurmancca

Dê u dotê şerkirin, bê aqılan bawer kirin.: Ana kız kavga ettiler, akılsızlar inandı.

Heyfa ciwaniyê pîri li pe ye.: Yazık gençliğe, yaşlılık peşinden geliyor.

Jin keleh e mêr girtiye.: Kadın kaledir, erkek tutsaktır.

Şerm şerafa jinê ye.: Haya, kadının şerefidir.

Axa jin û mêran ji hev e.: Kadın ile erkeğin toprağı aynı kaynaktır.

Bavê mirov pişt a mirov e.: İnsanın babası insanın desteğidir.

Bav ji aş tê, law pîrsa bajar jê dike.: Baba değirmenden gelir, oğlu ona şehri sorar.

Bavê rezek da lawê xwe, lawî gûşiyek tîri ne da bavê xwe.: Baba oğluna bir bağ verdi, oğlu babasına bir salkım üzüm bile vermedi.

Mezinê malê xwediyê malê ye.: Evin büyüğü, evin sahibidir.

Jina malê binyata xani.: Evin kadını, evin direğidir.

2.1.3.Farsça

آب شیرین نزاید از گل شور : Tatlı su, tuzlu topraktan çıkmaz.

مقصود حسن تو است دیگرها باهانه است : Maksat kadının güzelliğı, diğerleri bahanedir.

دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز : Maslahatta karışık olan yalan, kavga koparıcı gerçekten yeğdir.

چراغی که به خانه رواست به مسجد حرام است. : Evin kandili, camiye asılmaz.

هر کس در خانه خود آقا است : Herkes evinde ağadır.

زن قلعه مرد در آن بنده است : Kadın, bir kaledir, erkekte içindeki köle.

زن بدجنس خانه به مرد جهنم می کند : Kötü kadın, evi erkeğe cehennem eder.

مادر شوهر عقرب زیر فرش است : Geline göre kaynana halının altındaki akreptir.

2.1.4.Arapça

1. Çocuktan al haberi.	اخرج الحقيقة من فم الأطفال	.1
2. Akrabanın zulmü kılıç yarasından acıdır.	و ظلم ذوي القربى أشدّ مرارة على النفس من وقع الحسام الهند	.2
3. Kardeşine çukur kazan, kendisi düşer.	من حفر حفرة لأخيه وقع فيها	.3
4. Her kız babasını beğenir.	كل فتاة بأبيها معجبة	.4
5. Her insan evinde sultandır.	كل إنسان في بيته سلطان	.5
6. Ev alma komşu al.	الجار قبل الدار	.6
7. İnsanın evi, kendi kalesidir.	بيت الإنسان حصنه	.7
8. Anasına bak kızını al.	اقلب القدره علي فمها تطلع البنت لأمها	.8
9. Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.	خاطب الكنه لتسمع الجاره	.9
10. Torun evlattan azizdir.	اعذ الولد ولد الولد	.10

2.1.5.Türkçe

Örneklenen atasözleri: 1.Bir adamın karısı onun yarısıdır. 2.Kadın erkeğin eşi, evin güneşidir. 3. Evi ev eden kadın, yurdu şen eden devlet. 4. Çocuk evin meyvesidir. 5. Oğlan babaya, kız anaya çeker. 6. Soydur çeker, huydur geçer. 7. Anadan doğmayan kardeş sayılmaz. 8. Baba nasihatini tutmayan pişman olur. 9. Ana gibi yar, Bağdat gibi diyâr olmaz. 10 Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.

2.2. Doğa

Zazalar, köylü bir toplum oldukları için doğayla hep iç içe yaşamak zorunda kalmış bir toplumdur. Gündelik yaşamları doğa ile iç içe olduğu için doğa ve hayvanlarla sürekli bir etkileşim vardır. Doğa olayları çok belirleyici olurken bunun içine korkularını, kıtlık, savaş ve hayvan saldırıları gibi olumsuzluklar sürekli atasözlerinde örneklenmiştir. Zaza dilinde ağırlıkla bu konu başlığı altında yaygın atasözü örnekleri vardır. Çünkü Zazalar asırlar boyu mücadelesini doğaya karşı vermiş ve diğer etkileşimlere daha kapalı bir toplum olarak yaşamışlardır. Pertev Naili Boratav'ın bu konudaki düşüncelerini örnek vermek gerekirse: *“Bu bölümdeki atasözleri içinde birçoğu da sadece tabiat olgularının, ya da cansız maddelerin niteliklerine değin değerlendirmelerdir: Mevsim değişimleri, ekim biçim çeşitleri, tarım işleri üzerine bilgiler vb. herhangi bir ikinci bir anlam gerekmez bunlarda.”*²⁷

27 P. Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay., 4.baskı, İstanbul, 1982, s.120.

Zazaların atasözlerinde diğer toplumların atasözlerinde olduğu gibi hayvanlar ağırlıklı bir yer kaplamaktadır. Bu hayvanlar sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu için benzetme yoluyla hayvanlar sürekli atasözlerinde örneklenmiştir. Zazaların yaşantısında at, it, eşek, öküz, kurt, ayı, tavuk vb. hayvanlar sıklıkla örneklenmiştir. Çünkü dağlı ve çiftçi bir toplum olan Zazalar, bu hayvanlarla hep iç içe yaşamışlardır. Bir de gündelik ihtiyaçlarını giderirken doğadan beslenen ve hayvanları kullanan Zazalar, temel ihtiyaçlarını giderip doğanın korunması öğüdünü atasözlerinde dile getirmişlerdir. Bu örnekler Kurmancî ve Farisî atasözlerinde daha çok örneklenmektedir. Zaza atasözleri sade bir dille yazılmış ve intak, teşbih, kinaye, cinas vb. söz sanatları kullanılmıştır.

2.2.1.Zazaca

Pê yo vil wisar nûyen.: Bir gülle bahar gelmez.

Awk, biyewun ra xiraw a.: Suyun akışı bendinden bozuktur.

Awk ce xwi di z' leqena.: Su yerinde oynar.

Awk, yo cad vinîr, zamûn ra bîn tiji d' bûy yena.: Su, güneşin altında kalırsa zamanla kokar.

Awk dari r' şina dîyar.: Ağaca su verirsen su ağacın gövdesinden yukarı doğru çıkar.

Awka rişayayê arîdayiş yê zuar a.: Dökülen suyu toplamak zordur.

Awka şiyayî kew nîtepişena.: Akan su köpük tutmaz

Awa keş ona, şopa xo zûrotermen a.: Akarsu aktığı yatağını da aşındırır.

Behr pê fek kutik nê herrimyen.: Deniz köpeğin ağzıyla haram olmaz.

Ard bî girûn herkes wûhar xo vejyen.: Deprem olduğunda herkes kendine sahip çıkar.

2.2.2.Kurmancca

Ba ji tehtê çi dibe.: Yel kayadan ne götürür.

Baran disekine ga bi cil dike.: Yağmur durunca öküze çul örtüyor.

Behr bi devê kûçkan heram nabe.: Deniz itin ağzıyla haram olmaz.

Bila hespê çê be bila bê nal be.: İyi at olsun da varsın nalı olmasın.

Çelikê mara bê jahr nabin.: Yılanın yavrusu zehirsiz olmaz.

Darê ji kokê nebir.: Ağacı kökünden kesme.

Giha di bin kevir de namîne.: Ot taşın altında kalmaz.

Gur dikujîn qijak dixwin.: Kurt öldürür karga yer.

Hehecikê silava li hecik.: Ey kırlangıç haca selam söyle.

Kaniya av jê kişiya, naçike.: Su çekilen çeşme kurumaz.

2.2.3.Farsça

با یک گل بهار نمی آید . : Bir gülle bahar gelmez.

کرم درخت از خودش است . : Ağacın kurdu kendindedir..

از خرس مویی غنیمت است . : Domuzdan bir kıl almak da yararlıdır.

دهن سگ به لقمه دوخته به . : İt ağzını kemik tutar.

کedi ete erişmezse kokuyor, der. : گربه دستش به گوشت نمی‌رسد میگوید بو میدهد

هر کی خر باشد ما پالانش هستیم . : Kim eşek olursa, biz semeriyiz.

Atı atın yanına bağlarsan aynı renkte olmaz, aynı huyda olur. : اسب پیش هم ببندی هم رنگ نشود هم خوی میشود

به روباه گفتند شما شاهد شما کیست گفت دمم dedi. : Tilkiye şahidin kim? dediler. O: Kuyruğum!

روباه تو سوراخ نمیرفت یک جارو بسته بود به دمش . : Tilki deliğe girmek istemeyince, kuyruğuna süpürge bağladı.

2.2.4.Arapça

1.Sel gibi gelen yel gibi gider.	ما يأتي بسرعة يذهب بسرعة	.1
2. Ölmüş eşek kurttan korkmaz.	المذبوحة لا تتألم من السلخ	.2
3. Nehre uy, denize ulaşırısın.	اتبع النهر تصل إلي البحر	.3
4. Katıra baban kim demişler dayım attır demiş.	قيل للبلغل: من أبوك قال الفرس خالي	.4
5. Denize düşen yılanı sarılır.	إن الغريق بكل حبل يعلق	.5
6. Ateş düştüğü yeri yakar.	الجمرة لا تحرق إلا مكانها	.6
7. Aç ayı oynamaz.	البطنة تزيل الفطنة	.7
8. Aç tavuk kendini arpa ambarında sanır.	الجوعان يحلم بسوق العيش	.8
9. Dağ doğura doğura bir fare doğurmuş.	تمخض الجبل فولد فأرا	.9
10. Dikensiz gül olmaz.	لا ورد بدون شوك	.10

2.2.5.Türkçe

Örneklenen atasözleri: 1.Kedi yetişemediği ciğere murdardır der. 2. Eşeğe altın semer vursan da eşek yine eşektir. 3. Meyvası bol olan ağaç taşlanır. 4. Ağaçlı köyü sel basmaz. 5. Domuzdan bir kıl yararlıdır. 6.Emanet ata binen tez iner. 7. İyiliğe iyilik olsaydı, koca öküze bıçak olmazdı. 8. Havlayan köpek ısırılmaz. 9.Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur. 10. Ayı yiyeceği armudu bilir.

2.3. Eğitim

Eğitim, “*kültürlenme*” başlığı içerisinde ele alınmaktadır.²⁸ Eğitim, bir kimseyi hedeflenen amaca göre geliştirmedir. Âlim olmak için ilim bilmek, adam olmak için de kendini bilmek gerekmektedir. Kendini bilen insan da topluma yol göstermelidir. Bu ancak eğitimle sağlanabilir. İnsan öğrendikleriyle kendini geliştirmeli ve topluma yol göstermelidir. Bu yüzden Zaza toplumunda ilime, bilime ve onu öğreten âlime büyük kıymet verilmekte ve onlara saygı gösterilmektedir. Daha çok öğrenmek içinde çabanın harcanması gerektiği atasözlerinde vurgulanmaktadır.

Zazalar bilgiye, bilgene ve eğitime büyük önem vermiş bir toplumdur. Zaza kültürüne bakıldığı zaman hep eğitimin önemi vurgulanmış ve çocuklarının eğitimi olmaları gerektiği atasözlerinde öğütlenmiştir.

28 Kudret Emiroğlu, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2003, s. 151.

Aşağıda örneklenen atasözlerinde eğitim daha çok “akıl” ile ilişkilendirilerek insanın ne olursa olsun karşısına çıkan zorluklara karşı yılmadan savaşması gerektiği, mutlaka topluma faydalı bir birey olması atasözlerinde öğütlenmiştir.

2.3.1. Zazaca

Dijmûn zûnayî ra meters, umbaz nezûn ra biters!: Bilgili düşmandan korkma, asıl cahil arakadaştan kork.

Aqil taça zêrin a, herkes sari d' çin a.: Akıl altın taça benzer, herkesin başında olmaz.

Veli ra pelî kuen, pelîn ra z' veli kuen.: İyi insanlarda kötü, kötü insanlardan da iyi düşer.

Aqil xo sari d', seruni d' niyu.: Akıl yaşta değil baştadır.

Wendiş, cahîltî viyarnen la herkunî baqî ya.: Okumak, cahilliği giderir, ancak eşeklik bakidir.

Tenekew veng ra zaf veng vêjyen.: Boş teneke çok ses çıkartır.

Îlîm îrfûn kumi d' bi b' se yi r' derzen.: İlim irfan kimde ise, onun koruyucu giysisidir.

Îslûm ûmnûn, kafr zimistûn tawe kitabi d' nedî.: Müslümanın yazını, kafirin kışını ben kitapta görmedim.

Şar bêkitap zê diwar bêzûn o.: Kitapsız bir halk, dilsiz davara benzer.

Til karê xiyal a.: Aydınlik düşüncenin sonucudur.

2.3.2. Kurmanca

Gotina rast bi mirov ne xweş tê.: Doğru söz insana hoş gelmez.

Tu çi baceye tu wê hilînî.: Ne ekersen onu biçersin

Aqil tac e li serê mirova.: Akıl insanın başında taçtır.

Barê bi aqila, li piştê kêma aqila.: Akıllıların yükü akılsızların sırtındadır.

Xwedîn nebe kes naçe pêş, peyda dibe pîr derd û kûl û êş.: Eğitim olmazsa, hiçbir toplum ilerleyemez, yoksa insanda hastalıklar çıkar.

Ji bîr nekin dirok, goristana çanda mirî ye.: Tarih ölmüş kültürlerin mezarlığıdır.

De alîm ji bîr dike, pênuş ji bîr nake.: Âlim, unuttur, ama kalem unutmaz.

Ji ewladan neke hêvî, dê ji te bibin kovî.: Evlatların bir beklentisi yoksa uzaklaşırlar.

Çira xizanî, ji nezanî.: Yoksulluğun çırası bilgisizliktir.

Kârê îro nehêle sibê.: Bugünün işini yarına bırakma.

2.3.3. Farsça

قطره قطره جمع گردد وانگهی دریا شود : Damlaya damlaya göl olur

آواز دهلول شنیدن از دور خوش است : Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

آتش که گرفت خشک وتر می سوزد : Kurunun yanında yaş da yanar

صبر تلخ است ولیکن بر شیرین دارد : Sabır acıdır ama meyvesi tatlıdır.

درخت میوه دار همیشه سنگ می خورد : Meyveli ağaç, taşı her zaman yer.

اسب نجیب را یک تازیانه بس است : Soylu ata tek bir kırbaç kafidir.

چشم بینا بهتر از سیصد عصا : Gören göz üçyüz asadan iyidir.

تا جایی ندانی پای مدار : Sakın bilmediğin yere ayak basma.

سالی که نیکو است ازبهارش پیداست : Bir yıl ki güzeldir baharından bellidir.

2.3.4. Arapça

1. İlim gelmez yanına gidilir.	العلم یوتی ولا یاتی	.1
2. Ne ekersen onu biçersin.	ما تزرع تحصد	.2
3. Kitap evin üniversitesidir.	الكتاب جامعة المنزل	.3
4. İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.	من شب علی شیء شاب علیه	.4
5. İnsan bilmediğinin düşmanıdır.	المراء عدو ما جهل	.5
6. Hayat okuldur.	الحياة مدرسة	.6
7. Armut dibine düşer.	من شایه أباه فما ظلم	.7
8. Eğitim, insanı efendi yapar.	التربية تنشئ انسانا مهذباً	.8
9. Ağaç yaş iken eğilir.	العلم في الصغر كالنقش على الحجر	.9
10. Akıl ilmin temeli, idrakin sebebidir.	العقل أصل العلم، وداعية الفهم	.10

2.3.5. Türkçe

Örneklenen atasözleri: 1.Bilenle bilmeyen bir olmaz. 2.Arife bir işaret yeter 3.Damlaya damlaya göl olur. 4.Davulun sesi uzaktan hoş gelir. 5.İlim ahirete beraber gider. 6.Kurunun yanında yaş da yanar. 7. Garip davranışlar gençlikte olur. 8.Yedisinde ne ise yetmişinde odur. 9.Ağaç yaş iken eğilir. 10. İnsanın esenliği dilini tutmasıdır.

2.4. İnanç

Kelime anlamı olarak “*barış ve emniyet*” anlamlarına gelmektedir.²⁹ Din, bir inanç sistemi olarak Zazaların gündelik hayatında yer alan önemli bir olgudur ve Zaza toplumu inancına bağlı bir toplum olarak tanınmaktadır. Din, insanların düzen içinde yaşamalarının ön koşuludur ve insanın maddi ve manevi dünyasını besleyen bir inanç sistemidir. Bu yönüyle muhafazakâr bir toplum olan Zazalar, dine büyük bir önem vermiş ve hayatlarının merkezine dini koymuşlardır. Bu hassasiyeti Zazalar, atasözlerinde dile getirmişlerdir.

Dini inanç, kişiyi başarıya götüren ve dünyadaki mutluluğunun kaynağıdır.³⁰ Bu inanç Ortadoğu coğrafyasında atasözlerinde yaygın bir tema olarak yer almaktadır. Bu inancın temeli de hepsinin İslamiyet’e inanmalarında yatmaktadır. Diğer toplumlarda da bu inanç motifleri yaygın olarak örneklenmiş ve hepsinin İslam dinine mensubiyeti dolayısıyla aynı inanç sisteminin kurallarını ve öğretisini aynı kavram ve sözcüklerle atasözlerinde örneklemeleri dikkat çekicidir. Örnek olarak:

2.4.1. Zazaca

Ço bê wûhar nêben.: Kimse sahipsiz değildir.

Emr vûn hende yo ruej a.: İnsan ömrü bir gün gibidir.

Pîyatî tim pillî ya.: Birlik daima büyüklüktür.

Sûya, bin sipî ra vejyên.: Siyah, beyazın altından çıkar.

Teyr ra bêters xo ser a.: Korkusuz kuş özgürdür.

Merdîm gere mevajo “ez se bena”.: İnsan gerek ki “ben ne olacağım” dememeli.

Ruej nê vejîyen her çi vejên.: Gün doğmadan neler doğar.

29 Afif A. Tabbara, *İlmin Işığında İslamiyet*, çev. Mustafa Öz, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, s. 31.

30 Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, MEB. Yay., İstanbul, 1996, s. 78.

Umidi z' yo vizik a.: Umut ışıktır.

Wûhar eywûn sîya-sîpî.: Evrenin sahibi siyah ile beyazdır.

Heline kerga kor Huma virazen.: Kör tavuğun yuvasını Allah yapar.

2.4.2.Kurmancca

Derew dijminê Xwedê ye.: Yalan Allah'ın düşmanıdır.

Dinya gule bihn bike û bide hevalê xwe.: Dünya güldür kokla ve arkadaşına ver.

Dinya li dinye; çavê gur li mihê.: Dünya dünya oldukça, kurdun gözü koyundadır.

Ez e zim tu tu yi.: Ben benim sen de sensin.

Jiyana rojekiye bê rumeti ji jiyana salan bi koletî çêtir e.: Bir günlük onurlu yaşam, yıllarca boyun eğip kölece yaşamaktan iyidir.

Rêya dirêj bi gavên biçûk dest pê dike.: Uzun yol küçük adımlarla başlar.

Roja xweş bi seri da xweş e.: Güzel gün başlarken güzeldir.

Azadî hate dinyayê zimânê lal hat vekirinê.: Özgürlük dünyaya geldi kekeme diller açıldı.

Mîrovê pişekar tû caran birçî namîne.: Sanatkar adam hiçbir zaman aç kalmaz.

"Keda" helal şêrîn e.: Helal kazanç tatlıdır.

2.4.3.Farsça

پایان شب سیاه سفید است .: Kara gecenin sonu aktır.

مهمان هدیه خداست .: Konuk, Allah'ın armağanıdır.

باد آورده را باد می برد .: Rüzgarın getirdiğini yine rüzgar götürür.

در خانه مور شبنمی طوفان است .: Bir çığ damlası, karıncanın evinde tufandır.

بزرگی به عقل نه به سال .: Büyüklük akıl iledir, yaş ile değil

پرسیدن عیب نیست ندانستن عیب است .: Sormak ayıp değil, bilmemek ayıptır.

کل مردان جان دارند .: Bütün insanlar bir cana sahiptir.

هر مرد معمار ثروتمندی خودش است .: Her adam zenginliğinin mimarıdır.

2.4.4.Arapça

1. Kim Allaha itaat ederse, Allah da onu tercih eder.	.1 من أطاع الله اجتبه
2. Dünya müminin zindanı kafirin de cehennemidir.	.2 الدنيا سجن المومن وجنة الكافر
3. Çabani ahiret için sarf et ki islah olasın.	.3 اجعل همك لمعادك تصلح
4. Ahirete yönel ki dünya sana alçalarak gelsin.	.4 عليك بالاخرة تأتاك الدنيا صاغرة
5. Ahireti arzulayan ona sahip olur.	.5 من حرص على الاخرة ملك
6. Ahiretin amacı orda ebedî kalmaktır.	.6 غاية الاخرة البقاء
7. Allah bir kapıyı kaparsa, öbürünü açar.	.7 إذا أغلق الله بابا فتح بابا آخر
8. Allah dağına göre kar verir.	.8 لا يكلف الله نفسا إلا وسعها
9. Dindarlığın başı, tamahı terk etmektir.	.9 رأس الورع ترك الطمع
10. Güzel ahlak, en güzel dindarlıktır.	.10 نعم الايمان جميل الخلق

2.4.5. Türkçe

Örneklenen Türkçe atasözler: 1.Dinin yarısı insaftır. 2.Yeni gün rızkını getirir. 3.İmanı pula satmak olmaz. 4.Dünya dua ile durur. 5.Dünyada eken ahirette biçer. 6. Dünyada mekân ahirette iman. 7. Ismarlama dua kabul olunmaz. 8.Ezansız köye şeytan girer. 9.Herkes kendi günahına göre yanar. 10. Herkes kendi cennetine girer.

2.5. Ahlak

Ahlak, insanın yaratılış ve ruh özelliklerinin bütününe kapsar. İyi insana toplumda sevilmesine sebep olan ve toplumdaki saygınlığını artıran davranış bütününe denir. Atasözleri, toplumun içindeki ilişkileri ve görgü kuralları çerçevesinde bazı öğütlerde bulunmaktadır. Ahlak, sıkı bir terbiyeyle çocuğa aileden başlayan ve eğitim kanalları yoluyla kazanılması istenilen kazanımların kazandırıldığı bir eğitim modelidir.³¹ Bu eğitim küçük yaşlarda başlayıp çocuğa kazandırılmak istenilen davranışlar, hayat boyu eğitim yoluyla verilmeye çalışılmaktadır. Öncelikle ailede verilmeye çalışılan eğitim, çocuğun kişiliğinin oluşmasında çok önemli bir etken olarak her zaman yer almaktadır. Daha çok çocuk eğitimini örnekleyen atasözleri yaygınlık göstermektedir. Bu benzerlikler Kurmançlarla daha fazla görülür ve doğadan,

31 Suat Batır, *Açıklama ve Öykülerle Türk Atasözleri*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2006, s. 118.

hayvanlardan çok örnekler verilerek çocukların davranışlarının nasıl olması gerektiği atasözlerinde sık sık öğütlenmektedir. Zaza atasözlerinde ahlaklı olunması gerektiği öğütlenmekte ve iyi insan olmanın birincil koşulu olarak görülmektedir. Ayrıca atasözlerinde ahlaklı olabilmek için ailedeki eğitimin büyük önem taşıdığı ve insanların birbirlerine karşı sorumluluklarının olduğu da belirtilmiştir. Örnek olarak:

2.5.1. Zazaca

Xue şire heta piri.: Çocukluktaki huy, yaşlılığa kadar devam eder.

Ço fêk kard het huya nekên.: Kimse bıçağın keskin tarafını kendine taraf çevirmez.

Dar darben xwi karm xwi dest a ninên.: Ağaç ağaç olsaydı, kendini kurduna teslim etmezdi.

Henzâr hew gueştari bik yo vaj.: Bin dinle, bir söyle.

Her kerra ce hûd girûn a.: Her taş yerinde ağırdır.

Des raşt lez nişiyenwe.: Düzgün duvar çabuk yıkılmaz.

Pize pine nebên.: Mideye yama yapılmaz.

Şarmi nébinse pel niyen şetuneya.: Utanma olmasaydı, şeytanlık kanatlanırdı.

Ti kutied çi bi ti pilti xuid ayni.: Yedisinde ne isen yetmişinde de o sun

Ti bon dadî ra kena big, ti bon kiştra giriş big.: Anaya bak kızını, evin köşesine bak elbise al.

2.5.2. Kurmancca

Destikê bivir ne ji darê be dar nakeve.: Baltanın sapı ağaçtan olmasa, ağaç devrilmez.

Aqilê sivik barê giran e.: Akli hafif olanın yükü ağır olur.

Her miletan, bigire edeta.: Uluslara git gelenek öğren.

Hevalê bêje "heval heval" mede du.: Arkadaş arkadaş diyen arkadaşın ardında gitme.

Yê ku nefsa xwe islah nekiriye, nikare yekî din, islah bike.: Biri nefsinin islah etmezse, başkasını islah edemez.

Mirovê tima malê xwe naxwe.: Cimri adam, malını yemez.

Mirovê xayîn re megere.: Hain adamla gezme.

Nanê bi minnet nayê xwarin.: Minnetli ekmek yenmez.

Kar û zarar birayê hev in.: Kâr ile zarar kardeşdir.

2.5.3.Farsça

چو نو آید به بازار کهنه شود دل آزار
Yenisi pazara geldiği zaman, eskisi gönül azarlayıcı olur.

قطره قطره جمع گردد وانگهی دریا شود
Damlaya damlaya göl olur.

هر که عیب دیگران پیش تو آورد و شمارد به یقین عیب تو پیش دیگران خواهد برد
El ayıbını sana söyleyen, kesinlikle senin ayıbını da ele söyler.

کار با نوبت است
İş, sırası ile olur.

دزد نگرفته شاه است
Yakalanmayan hırsız, sultandan doğrudur.

اسب نجیب را یک تازیانه به است
Soylu ata tek bir kabaç yeterlidir.

هر که جو دید کاه نمی خورد
Arpayı gören eşek, samanı yemez.

دزد همیشه گرسنه است
Hırsız daima açtır.

چوپان خائن بدتر از گرگ است
Hain çoban, kurttan daha kötüdür

اگر گل نیستی خارهم مباحث
Eğer çiçek değilsen diken de olma.

2.5.4. Arapça

1. Yüce ahlaka sahip olanın rızkı geniştir.	من كرم خلقه اتسع رزقه	.1
2. Terbiye mal, kullanması ise kemaleldir.	الادب مال واستعماله كمال	.2
3. Kişinin edebi altından iyidir.	أدب المرء خير من ذهبه	.3
4. İnsanların en hoşnudu ahlakı güzel olandır.	أرضى الناس من كانت أخلاقه راضية	.4
5. İffet, yenilmez bir ordudur.	العفة جيش لا يهزم	.5
6. Irk açısından insanların en temizi, ahlakları en güzel olanlarıdır.	أطهر الناس أعراقا أحسنهم أخلاقا	.6
7. Güzel ahlak gibi eş yoktur.	لا قرين كحسن الخلق	.7
8. Güzel ahlak nefse, güzel yaratılış ise bedene özgüdür.	حسن الخلق للنفس، وحسن الخلق للبدن	.8
9. Güzel ahlak, rızıkları çoğaltır.	حسن الأخلاق تدر الأرزاق	.9
10. Güzel ahlak ile yaşam güzel olur.	بحسن الأخلاق يطيب العيش	.10

2.5.5.Türkçe

Örneklenen atasözleri: 1.Damlaya damlaya göl olur. 2. Sabır cennetin anahtarıdır. 3. İnsanın esenliği dilini tutmasıdır. 4. Tatlı söz yılanı

deliğinden çıkarır. 5.Sütten ağız yanan ayrıntı üfleyerek içer. 6. Söz gümüş ise sükût altındır. 7. Az söyle çok dinle. 8. Hareket bereket getirir. 9. Ne ekersen onu biçersin. 10.Sabır cennetin anahtarıdır.

Sonuç

Zaza atasözleri, halk edebiyatının bir edebi türü olup, çeşitli yönlerden incelenmesi gereken kültürel zenginliklerimizdendir. Bu yönüyle toplumun yaşayışı ve düşünüşünü yansıtan atasözleri, Zaza kültürü hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir. Zazaların yazılı kültürle geç tanışması sebebiyle Zaza atasözleri, çevre kültürlerin atasözleriyle karşılaştırarak makalemizde bir sonuca varmak istedik. Daha çok sahada yapılan derlemeler sonucunda 1200 atasözünü tespit ederek Zaza dili ve edebiyatında atasözü geleneğinin zengin olduğunu gözlemledik.

Araştırmamızda Zaza atasözlerinin komşu kültürlerle etkileşiminin olduğunu ve kültür aktarımlarının ortak atasözleri üzerinden gerçekleştiğini tespit ettik. Daha çok inanç, dil, coğrafya ve kültür birlikteliğine dayalı olarak birçok temanın atasözlerinde ortak kullanıldığını gördük. Aile, eğitim, inanç, ahlak ve doğa başlıklarında incelenen atasözlerinde ortak ifadelerin fazla olduğunu sade bir dille yazılan atasözlerinde ortak kelimelerin fazlalığı dikkat çekicidir.

Zaza toplumunun ortak coğrafya ve tarih bağlamında Kurmançlarla daha çok etkileşim içerisinde olduğunu ve birçok atasözünün bu toplumla ortak ifade edildiğini tespit ettik. Bunun dışında Zazaca'nın Farsça'yla kelime benzerliklerinin fazla olduğunu, Arap kültürü ile daha çok inanç ve din başlıklarında kültürel ortaklığın olduğunu söyleyebiliriz. Türkçe atasözlerinde ise son yüzyıl içerisinde Türkçe'nin eğitim dili olması hasebiyle Zazaca'ya birçok atasözünün geçtiğini söyleyebiliriz. Bu konu ayrı bir çalışmanın konusu olup bu atasözlerinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Tüm bu derlenen atasözlerinden anlaşılıyor ki Zaza atasözlerinde yazılı bir kültürün izleri görülmesi de toplumsal ve felsefi düşünceleri yansıtan atasözlerinin fazla oluşu geleneğinde çok güçlü bir medeniyetin yattığını bizlere göstermektedir. Bu yönüyle Zaza atasözleri, insanlara kötülüklerden nasıl uzak durulması gerektiğini öğütleyen, insanları sürekli iyilik yapmaya çağırarak onlara yol gösteren özlü sözler olarak karşımıza çıkmakta ve atasözlerinin hayatlarımıza renk katan kültürel zenginlikler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Acaroğlu, Türker, *Atasözleri*, Troya Yay., İstanbul 2004.
- Aksan, Doğan, *Sözcük Türleri*, TDK Yayınları, Ankara 1983.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1971.
- Alay, Okan, *Bingöl Masalları (Tez çalışması)*, Fırat Ün. Yay., Elazığ 2005.
- Altun, Mustafa, *"Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme: A Syntactic Study On Turkish proverbs"* Akademik, Ankara 2004.
- Aslanoğlu, Osman, *Kolay Farsça*, Kent Yay., İstanbul 2008.
- Badıllı, Kemal, *İzahlı Kürtçe Grameri*, Med Yay., İstanbul 1965.
- Bali, V., *Kürt Atasözleri*, Pele Sor Yay., İstanbul 2003.
- Batır, Suat, *Açıklama ve Öykülerle Türk Atasözleri*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 2006.
- Blau, Joyce, *The Kurdish Language and Literature*, Paris 2003.
- Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay., İstanbul 1999.
- Bukan, İsmail, *Bingöl Atasözleri (Derlemeler)*, Suresur Yay., Ankara 2010.
- Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınevi, İstanbul 2000.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1993.
- Dumont, Jean Poul, *Antik Dönemde Felsefe*, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2014.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatı'na Giriş*, Akçağ Yay., İstanbul 1998.
- Emiroğlu, Kudret, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003.
- Erdem, Ömer, İbrahim Şinasi, Şair Evlenmesi *"Durûb-u Emsâl-i Osmâniye"*, Morpa Yay., İstanbul 2000.
- Erdogan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul 2010.
- Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)- Türkî*, Vate Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gülensoy, Tuncer, *Türk ve Kürt Deyim ve Atasözleri*, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dil Araştırmaları, Ankara 1992.
- Hêvî Dergisi*, S: 1, Paris 1983.
- Koca, Şevki, *Bektaşilik ve Bektaşî Dergahları*, CEM Vakfı Yay., İstanbul, 2005, s. 29-67.
- Malmısanj, Kird, Kirmanj, Dimili ve Zaza Kürtleri, Deng Yay., İstanbul 1996.
- Muhammed Macid Merduhi Ruhani, *"Tarih-i Meşahir-i Kurd, Umera ve Hanedenha"*, III, Tahran 1382.
- Lerch, Peter, *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldaer*, Rusya Bilimler Akademisi, St Petersburg 1857.
- Okumuş, Ömer, *Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1989.
- Oranski, I.M., *Tarihin Işığında Yatan İran Dilleri*, Moskova 1979.
- Oscar Mann, *Kurdish Persich Forschungen Mundarten Guran*, Berlin 1907.
- Oy A., *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1972.
- Öncü, Mehmet, *Gotinen Peşiyarî*, Enstitüya Kurdi, Stenbol 1992.
- Parlatır, İsmail, *Atasözleri*, Yargı Yay., Ankara 2008.
- Samir, Muhammed, *Modern Arap Dilinde Atasözleri ve Deyimler Sıkça Kullanılan Kalıplar*, Cantaş Yay., İstanbul 2011.
- Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Kabalcı Yay., İstanbul 2009.
- Sevindirci, İbrahim, *Atasözleri Sözlüğü*, İtalik Yay., İstanbul 2003.
- Şerefhan, *Şerefnâme*, (Çev. Celal Kabadayı), Yaba Yay., İstanbul 2007.
- Ünver, A.Suheyl, *Atasözleri*, Soroptimist Kulübü Yay., İzmir 1968.

- Tabbara, Afif , *İlmin Işığında İslamiyet*, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981.
- Topçu, A. , *Ahlak*, Dergah Yay., İstanbul 2005.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara1988.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II*, Araştırma İnceleme Dizisi, Meb Yay., İstanbul 2001.
- Yazıcı, Numan, *Arapça Atasözler ve Deyimler*, Rağbet Yay., İstanbul 2003.
- Yılmaz, Gökhan, *Erken Dönem Türk Düşüncesinde Zaman Kavrayışı*, Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi, S: 7., Mart 2005.
- Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara 1994.
- Zeroq, Dilaver, *Deyimler ve Atasözler*, Enstitüya Kurdi, Stenbol 1992.